

Самур

№ 6 (183) 2006-йисан 24-июнь

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

ВИЛИК ТУХУДА

Азербайжанда гзафни-гзаф хийирлу крар кьилиз акъудзавай Япониядин гьукуматди мад ара датIана ихьтин хьсанвилерихъ ялзава. Хуьруьн майишат вилик тухун патал ада вугай пулунин такьатри икьван гагьди чи республикадиз 232 комбайн, 212 трактор, 148 канар цадай агрегат, санлай хуьруьн майишатдин 798 техника къачуна гьидай мумкинвилер гана.

И йикъара Японияди чи нафтIадин машинрин заводар патал 13 миллион доллар чара авуна. И пулунин гьисабдай 6 заводдин магьсулри дуньядин сертификатар къачуна.

Гила Японияди меденият вилик тухун патал чи республикадиз 2 миллион доллар пул вугуда.

КУЪМЕК ГУН ПАТАЛ

Асиядин Вилик Финин Банкунин Япониядин кесибвал арадай акъудиз куьмек гузвай фондуни Азербайжандин 10 район патал 1,5 миллион доллардин грант чара авуна. И грантди а района бизнесдиз куьмек гудай меркезар арадал гьидай мумкинвилер гуда. Меркезри агъалийрин дуланажагъ хьсанарун патал цийи рекьер жагъурда. Кесиб майишатри и меркезривай бурж къачуна чпин крар вилик тухуда. 10 райондин сад тир фонд арадал атайла, гранткай менфят къачудай кесиб хизанрин къадар мадни пара жеда.

Цийи проект кьуд йисан кьене кьилиз акъудда. Азербайжандин гьукуматди вичин патай агъалийриз 337 агъзур доллардин куьмекар гуда.

ДИДЕД ЧIАЛАЛДИ

Кьиргъизистанда яшамин жезвай азербайжанвийри гьафтада къведра чпин дидед чIалалди телегунгуриз килигда. И программа арадиз гьанвай ксари малумат гузвайвал, журналистри чкадин азербайжанвийриз СНГ-дин вири уьлквейра яшамин жезвай туьркверин уьмуьрдикай, адетрикай, дуланжагъ-дикайни гунугар къалурда.

Кьиргъизистанда яшамин жезвай азербайжанвийрин чIехи пай алаатай асирдин 30-40-йисара иниз суьргуьн авунвай ксарин хизанар я. И республикада агъзурралди лезгиярни яшамин жезва. Амма абурухъ гьелелиг дидед чIалалди газет ва телегунугар авач.

МУЪГЪ ЭЦИГЗАВА

Гзаф йисар я Мухах вацIу Закъатала райондин Чубанкол хуьруьн агъалияр кIевера тваз. Гьавилай вацIал муьгъ эцигун кьетI авунай. Вучиз ятIани 1994-йисуз эцигунриз ара ганай. Гила 42 метрдин яргивиле авай муьгъ цIийи кьилелай эцигзава. Эцигунрин сметадин кьимет 200 агъзур манат я. Республикадин Рекьерин Департаментдихъ муьгъ алай йисан эхирдалди эцигна куьтягъдай ният ава.

Цийи муькъуь Закъатала ва Къах районрин арада фин-хтунар ва пар ялуни крар мадни хьсанаруниз куьмек гуда.

ТИУМИЛ ЖЕЗВА

Алай йисуз чи республикада кардик квай гьукуматдин 27 ва хусебурунди тир 13 вузди 25629 жегьил къабулна кIанзава. Алатай йисан рекъемрив гекъийгайтIа, цIи вузриз гьахьдайбурун къадар 3156 кас тIимил жеда.

Гьукумадин вузра 10490 жегьил пулсуздаказ, 11989 жегьил лагъайтIа, пуллудаказ кIелуник акатда. Мектебар азербайжан чIалалди акъалтIарнавайбуру патал 16417 чка, урус чIалалди куьтягнавайбуру патал 2681 чка фикирда кьунва. 600-далай виниз балл кIватIай 5 студент гьукуматдин патай кIелун патал къешепатал уьлквейриз ракурда.

Цинин йисуз сифте яз Азербайжандин Туризмин Институтдини студентар къабулда.

И ЧИП ХАЙИ ДИГЕ Я

SOS!!!

ÇIN İSTEHSALI OLAN GEYİMLƏR ALMAYIN

Çinin Quandin bölgəsində istehsal olunan 91 çeşiddə uşaq geyimi üzərində aparılmış ekspertiza göstərib ki, həmin paltarlar xərcənk xəstəliyi yarada bilər. Zərərli kimyəvi maddələrin tərkibini öyrənən ekspertlər uşaq geyimlərində istifadə olunan kanseroqenlərin sidik kisəsi və endik borusunda xərcənk törətdiklərini

müəyyən edəblər.

Çin mətbuatında artıq 51 çeşiddə buraxılan zərərli uşaq paltarlarının siyahısı dərc olunub.

İRANIN QAZ SOBALARI TƏHLÜKƏLİDİR

Mağazalarımızda nə İranda, nə də Azərbaycanda sınaqdan keçirilməmiş qaz sobaları satılır. Ekspertlər həmin sobaların həyat üçün təhlükəli olduğunu qeyd edəblər. Hazırda bu məsələ ilə bağlı respublika prokurorluğunda cinayət işi açılıb.

ПАГЪ ЯДА!..

“ХАЧМАЗ ТВ” НИ КIЕВНА

Чи республикадин кеферпатан районрикай тир КцIара чкадин телеканал фадлай кIевнава. “КцIар ТВ” кардик кухтан патал жемятди гьикьван арза-ферзе ийизватIани, адахъ яб акалзавайди авач. Гила кьунши Хачмаз райондин телеканалдал вегьенва. Республикадин Телевидениедин Радиодин Милли Со-

ветдин кьарардалди “Хачмаз ТВ” кIевнава.

Телеканал кIев хьуниз ТРМС-дин кьил Нушираван Мегьарамлиди ихьтин баян гузва: “Телерадио передачар гунин гьакьиндай кьанунда кьалурнавайвал, гьукуматдин тешкилатар телеканалдин учредителар хьунухъ мумкин туш. И

телеканал туькIуьрна адаз куьмек гузвайди лагъайтIа, Хачмаз райондин чкадин гьукуматдин органар я. Шумудра хабардарвал авунатIани, телеканалдин учредитель дегиш хьанач. Гьавилай “Хачмаз ТВ” кIевун кьарардиз къачуна”. Аквадай гьаларай, нубат Кьубадин телеканалдинди я. Адал мус вегьедатIа?

ИСТОРИЯ-ДРЕВНИЙ АВТОР

Обращение известного художника и публициста Дарвина Велибекова к читателям "Самура"

Сегодняшние успехи развития Азербайджана, его рост экономики, культуры и демократических преобразований, требуют от вас не оставаться в стороне, а наоборот, быть активными и внести свой вклад, свою лепту в развитие нашего общества.

Надо стремиться быть высоким квалифицированным специалистом в своем деле и при этом обязательно изучать историю - единственный предмет обязательный при всех специальностях и во всех случаях жизни.

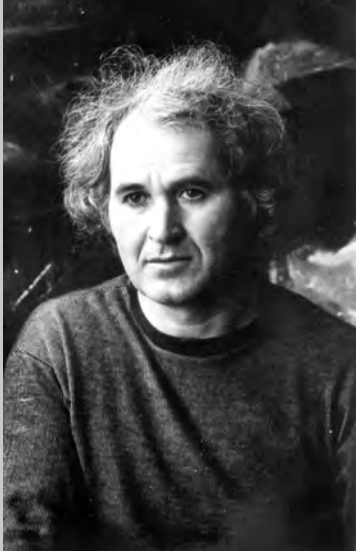
Человек без знаний истории подобен моряку, уходящему в дальнее плавание без компаса. Цитата из "Комментарии к Корану" гласит: "Отними у народа историю и через поколение он превратится в толпу, а еще через поколение им можно управлять как стадом".

Наша молодежь должна извлечь из этой цитаты должные выводы. Молодежь должна знать, что незнание истории своего народа ведет к невежеству, а невежественный народ - слепое орудие своего собственного уничтожения.

Наше старшее поколение

рядом причин оказалось в целом не знающими истории своего народа и истории вообще. Коммунистическая идеология отстранила его от культурных программ развития общества. Подавляющее большинство населения привыкло к приспособленческому образу жизни обывателя без надобности культуры, и к истории относиться скептически, доверяя лишь культу власти и денег. Может быть им будет поучительной нижеследующая цитата из книги Болингброка, лорда Англии XVIII века "Письма об изучении и пользе истории" (Москва, изд-во "Наука", 1978 г. стр. 18-19).

"Негодяй, который сумел ввести в заблуждение человечество с помощью силы или хитрости и с которого жизнь до поры до времени не могла сорвать маску, в конце концов бывает разоблачен. Честный же человек, неверно понявший или обеславленный бывает оправдан прежде, чем завершится его жизненный путь. Но если этого не происходит, если же негодяю удается сохранить маску до самой смерти и он умирает среди восхвалений и почестей на вершине богатства и власти,

а честный человек - под тем же грузом клеветы и бесчестия, под которым он жил, быть может, изгнанный из своей страны, вынужденный терпеть лишения, то все же в конце концов историческая справедливость торжествует: в последующие века имя одного ожидает позор, а другого - прославление в панегириках".

дованию с самой жизнью. Мы получаем первые впечатления и приобретаем первые привычки на сцене, где добродетель и порок являются нам в тех одеждах, которые действительно им присущи, прежде чем мы вступим на другую сцену, где добродетель и порок слишком часто смешиваются и то, что типично для одного, приписывается другому.

Помимо того, что мы начинаем знакомиться с человечеством заблаговременно и приносим с собой в мир и мирские дела такой образ мысли и такой склад ума, которые помогут нам лучше использовать жизненный опыт, изучение истории имеет еще и то преимущество, что совершенствование, осуществляемое с ее помощью, распространяется на более широкий круг явлений и обеспечивается за счет других людей, тогда как совершенствование, являющееся результатом личного жизненного опыта, ограничено более узкими рамками и достигается лишь нашими собственными усилиями.

Изучение истории - лучшая школа, которая может научить как вести себя во всех случаях жизни. Преимущественно представляемые нам историей, как в виде людей, так и событий, обычно имеют законченный характер: весь пример целиком раскрыт перед нами. Мы видим как события истории следуют друг за другом или как обуславливают друг друга - как причины или следствия, прямые или отдаленные. Мы словно возвращаемся в минувшие столетия - имеем дело с людьми, которые жили до нас, и попадаем в страны, которых никогда не видели. Так для нас расширяется пространство и продлевается время, и человек, который с раннего возраста посвящает себя изучению истории, может приобрести за несколько лет, прежде чем он вступит в самостоятельную жизнь, не только более широкие представления о человечестве, но и впитать в себя опыт большего числа столетий, чем кто-либо из патриархов.

События, свидетелями которых мы становимся в течение самой долгой жизни, кажутся нам очень часто ни на что не похожими, обусловленными, единственными в своем роде и не взаимосвязанными. Мы преодолеваем сегодняшнее затруднение, используем, насколько в наших силах, мгновенное преимущество, и не заглядываем вперед. Опыт не может вести нас дальше, ибо он в состоянии лишь немного повернуть вспять, чтобы обнаружить причины, а следствие не является объектом опыта до тех пор, пока оно не наступило. Отсюда

неизбежны многие ошибки в суждении и как результат в поведении, и здесь также кроется различие между историей и опытом. В Древней истории, примеры, которые в течение жизни остаются незавершенными, выступают в законченной форме. Мы видим начало, последовательное развитие и конец не только отдельных царствований, но и правительств, наций, империй и разнообразных укладов, сменяющих друг друга.

Опыт вдвойне несовершенен: мы рождаемся слишком поздно для того, чтобы видеть начало, и умираем слишком рано для того, чтобы видеть конец многих явлений. История восполняет оба эти недостатки.

История показывает нам и причины явлений и их прямые последствия, она же помогает нам предугадывать будущие события.

Бессмысленно полемизировать с теми, кто отрицает плоды воспитания: с теми же, кто их признает, спор возможен, если иметь в виду то значение, которое я придаю изучению истории в формировании нашего морального облика и в совершенствовании наших человеческих качеств. Те самые лица, которые выдвигают довод, что наклонности якобы невозможно обуздать, а привычки исправить, вопреки нашим естественным склонностям, в ряде случаев, возможно, станут первыми, кто докажет обратное.

Таким образом, изучение истории подготовит нас для действия и наблюдения. **История - древний автор, опыт - современный язык. Первая формирует наш вкус, мы переводим смысл и значение, мы впитываем в себя ее дух и суть. Но мы подражаем лишь отдельным достоинствам оригинала - подражаем в соответствии с идиомами нашего родного языка, т.е. мы часто заменяем их эквивалентами и далеки от того, чтобы рабски их копировать.** В заключение скажу: как опыт освещает настоящее, а настоящее позволяет нам предугадывать будущее, так история имеет дело с прошлым, не зная о том, что было, мы можем лучше судить о том, что есть.

Надо иметь всегда в виду, что история - это философия, которая учит с помощью примеров, как вести себя в любых обстоятельствах в частной или общественной жизни, поэтому нам следует подходить к ней с философских позиций, что мы должны восходить от частных знаний к общим и готовить себя к общественной жизни и практической деятельности, приучая свой ум размышлять над событиями и характерами людей, о которых повествует история".

ОБ ИЗУЧЕНИИ И ПОЛЬЗЕ ИСТОРИИ

(Избранные цитаты из книги Болингброка, лорда Англии XVIII века "Письма об изучении и пользе истории")

Любовь к истории кажется неотделимой от человеческой природы, потому что она неотделима от любви к самому себе. Именно эта первопричина влечет нас вперед и назад, в будущее и прошлым векам. Мы воображаем, что вещи, волнующие нас, будут интересовать и потомков: это чувство свойственно человечеству... Мы любим хранить память о ярких событиях нашей собственной жизни, нашего времени и времен ему предшествовавших.

Природа предоставила возможность изучать историю каждому, кто умеет читать и думать, и то, что она сделала наиболее приятным. Разум может сделать наиболее полезным с помощью ума.

Истинная и надлежащая цель применения ума состоит в том, чтобы постоянно

совершенствовать личную и общественную добродетель.

Изучение истории, кажется мне, из всех других занятий наиболее подходящим, чтобы воспитывать в нас личную и общественную добродетель.

В чем же тогда заключается истинная польза истории? Каким образом она может служить тому, чтобы мы становились лучше и мудрее? Я думаю, что история - это философия, которая учит нас с помощью примеров. Вот случай, демонстрирующий силу примера. Граждане Рима ставили изображения предков в вестибюлях своих домов так, что когда бы они не выходили или входили в дом, глазами им представляли эти почитаемые изваяния и напоминали о славных делах умерших, дабы воспламенить дух живых, побудить их к подражанию и даже к тому, чтобы превзойти своих великих предков. Успех соответствовал замыслу. Добродетель одного поколения благодаря магическому воздействию примера передавалась другим, и дух героизма сохра-

нялся в течение многих веков существования этого государства.

Школой примера является весь мир, а наставники в этой школе - история и опыт. Я допускаю, что изучение истории без наличия жизненного опыта недостаточно, но я утверждаю, что и сам опыт неполноценен при отсутствии таланта. Талант предпочтительнее того и другого. Но я хотел бы видеть всех их троих вместе.

Человек, обладающий всеми тремя достоинствами, является гордостью своей страны и благом для общества.

Изучение истории порождают в нас чувство особой привязанности к своему отечеству. Существует рассказ об Абгаре. Как передают, он привез в Рим нескольких зверей, пойманных в разных местах, и выпустил их перед Августом. Каждое животное немедленно бросилось в ту часть цирка, куда положили горсть земли, взятой с его родины.

Беседовать с историками - значит находиться в хорошем обществе, многие из них были превосходными людьми, а те кто не был, позаботились о том, чтобы таковыми казаться в своих сочинениях. Поэтому мы, видимо, и извлекаем немалую пользу из этого собеседования, что готовимся к беседе

Отними у народа историю и через поколение он превратится в толпу.

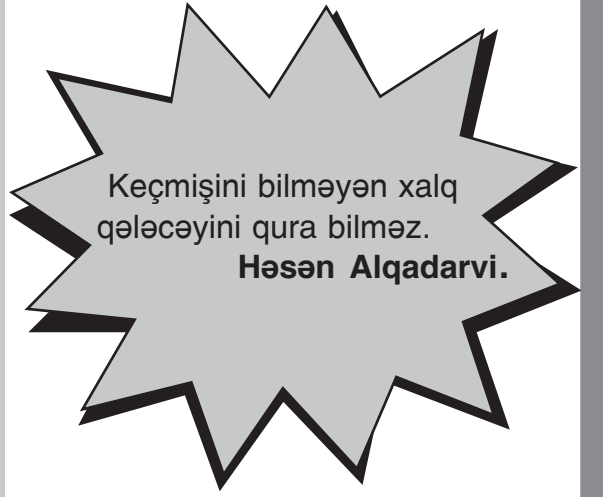
Цитата из "Комментарии к Корану".

24 dil bilən, 6 dildə - ləzgi, ərəb, türk, Azərbaycan, fars və rus dillərində yazıb-yaradan görkəmli ləzgi alimi, şairi, maarifçisi və ictimai-siyasi xadimi Alqadar Həsən əfəndini XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın "Söz", "Səda", "Həyat", "İttifaq", "Tazə Həyat", "İqbal" qəzetləri və başqa mətbuat orqanları "Qafqazın böyük alimlərindən biri, xalq yolunda həyatından keçmiş mübariz", Dağıstan mətbuatı "dağıstanlı alimlər sırasında ən birinci alim və istedadlı şair", Qahirədə və sonra Cenevrədə çıxmış "Mizan" qəzeti "böyük Qafqaz alimi" adlandırılmışdı. Rus tədqiqatçılarının qeyd etdikləri kimi, o, nəinki Qafqazın, həmçinin bütün Şərqi Ənənə nüfuzlu alimlərindən biri idi, Orta Asiyada, Türkiyədə, ərəb ölkələrində xüsusilə şöhrət tapmışdı. Məşhur rus alimi, akademik İ.Y.Kraçkovski Alqadar Həsənin "böyük ərəb-Qafqaz şairi", başqa bir görkəmli şərqşünas, akademik V.V.Bartold isə "çox istedadlı tarixçi" olduğunu qeyd etmişdi.

Öz dövründə dünyanın 30-dan çox ölkəsinin görkəmli adamları ilə əlaqə yaratmış Alqadar Həsənə Qafqazın müxtəlif bölgələrindən, Rusiyanın ayrı-ayrı quberniyalarından, Tatarıstandan, Başqırdıstandan, Orta Asiya ölkələrindən, Türkiyədən, Almaniyadan, İngiltərədən, İrandan, Misirdən, Suriyadan, İraqdan və başqa ərəb ölkələrindən çoxlu məktub gəlirdi. Ona islam tarixi və hüququ, fəlsəfə, məntiq, astronomiya, teologiya, memarlıq və digər elmlərlə bağlı suallarla müraciət edirdilər. Müxtəlif arxivlərdə saxlanan həmin məktublar Alqadar Həsənin dünyanın bir çox ölkələrində böyük alim kimi şöhrət tapdığını əks etdirən tutarlı dəlillərdir.

O, Azərbaycan maarifçilərindən Mirzə Fətəli Axundov, Abasqulu ağa Bakıxanov, Həsən bəy Zərdabi, Firudin bəy Köçəri, Cəlil Məmmədquluzadə, Seyid Əzim Şirvani kimi görkəmli ədiblərlə dostluq edirdi, Bakı milyonçusu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xüsusi rəğbətini qazanmışdı. Alqadar Həsən müsəlman ölkələrində tanınmış tatar alimlərindən Əhməd Hadi Maqsudi və Şəhabuddin al-Mercani ilə, həmçinin gürcü maarifçiləri, ərəb, ingilis, rus yazıçıları ilə əlaqələr yaratmışdı. Şərqi Qafqaza səyahət edərək, ləzgilər haqqında xeyli etnoqrafik məlumatlar toplamış məşhur ingilis alimi C.Aberkrombayla tanış idi, görkəmli rus yazıçısı Lev Tolstoyla müntəzəm məktublaşır.

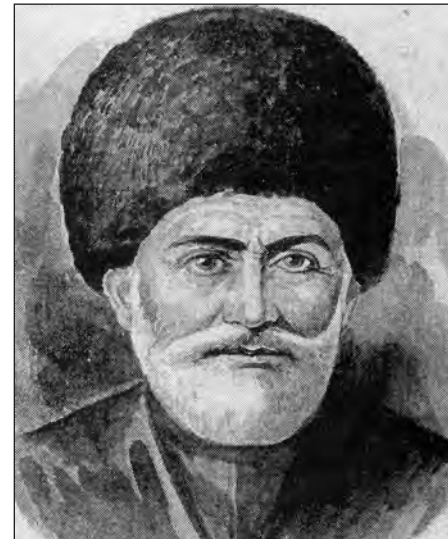
Təəssüf ki, həyatda böyük iz qoymasına, "elm və ağılın parlayan məşəli" kimi adı tarixə düşməsinə baxmayaraq, Alqadar Həsənin həyat və yaradıcılığı, publisistikası, poeziyası, islam tarixi və hüququ, fəlsəfə, tarix, məntiq, astronomiya elmlərinə, memarlığa gətirdiyi yeniliklər hələ də yetərincə tədqiq edilməyib. Halbuki onun zəngin irsinin hərtərəfli öyrənilməsi dünya elminə layiqli töhfə olardı.

sayəsində "Əkinçi" Azərbaycandan daha çox Dağıstanda yayılırdı. Ona görə də H.B.Zərdabi yazmışdı: "Müştərilərimizin çoxu Quba, Dərbənd və Dağıstanın qeyri vilayətlərindəndir. Bizim şəhərlərdə ol qədar yoxdur". ("Əkinçi", N 13, 11 iyul 1876-cı il).

Həsən

Alqadarvinin elmi irsini öyrənərkən tanınmış Dağıstan tarixçisi professor R.M.Ma-qomedovun görkəmli ədib haqqında dediklərini yadda saxlamaq lazımdır: "Hər şeydən əvvəl onun şəxsiyyətinin çoxtərəfliyi, heç bir ölçüyə sığmadığını qeyd etmək lazımdır. O, təkə tarixçi deyildi, həmçinin inzibatçı, siyasi hadisələrin fəal iştirakçısı,

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

"BÖYÜK QAFQAZ ALİMİ"

digər tərəfdən şair və ərəb, fars, türk, rus dillərini yüksək səviyyədə bilən filoloq, islam hüququna, fəlsəfəyə və məntiqə dair qiymətli əsərlərin müəllifi idi". (R.M.Ma-qomedov. Dağıstan. Tarixi etüdlər (rus dilində). Mahaçqala, 1975. səh. 135.)

"ƏKİNÇİ" NİN ƏN BÖYÜK TƏBLİĞATÇISI

Görkəmli Azərbaycan alimi və maarifçisi Həsən bəy Zərdabının 1875-ci ildə nəşr etdiyi "Əkinçi" qəzetinin fəal müxbirlərindən biri, ən böyük təbliğatçısı olan Həsən Alqadarvinin bu sahədəki fəaliyyəti və yaradıcılığı da lazımcına tədqiq edilməyib. 1868-ci ildən, H.B.Zərdabi Qubada barışqı məhkəməsinin katibi işləyən dövrdən onunla dostluq edən Həsən Alqadarvi qəzetin ilk sayını görəndə son dərəcə sevinmiş, "Əkinçi"ni "zülmətdə parlayan məşəl" adlandırmış, qəzet "Rusiyanın müsəlman xalqlarını qəflətdən ayıldacaq, elm nuru ilə onların gözünü açacaq" demişdi. O vaxt Cənubi Tabasaran naibi vəzifəsində çalışsan, 12 il bu vilayətin 54 kəndini idarə edən Həsən əfəndi "Əkinçi"ni nəinki Dağıstanda, Orta Asiyada da yayırdı. "Əkinçi"nin Ümumrusiya müsəlmanlarının qəzetinə çevrilməsində Həsən Alqadarvinin böyük xidmətləri olmuşdu. Onun təbliğatçılığı

"Əkinçi"də dərc olunmuş ilk poetik əsər Alqadarvinin "Məmnun" təxəllüsü ilə yazdığı qəzəl olmuşdur. ("Əkinçi", N 4, 1875-ci il). Bəzi tədqiqatçıların fikrincə qəzetdə onun "Mirzə Həsən Alqadari", Məmnun", "Məmnun Alqadari", "Tabasaran naibi", "Naib Tabasarskiy" təxəllüsləri ilə 8 məqaləsi dərc olunub. Bu, düzgün fikir deyil. Vaxtilə professor Heydər Hüseynov özünün "XIX əsr Azərbaycan ictimai və fəlsəfi fikir tarixindən" kitabında Hacı Məmməd Sadiqin, Əlizadə Şirvaninin, Əsgər ağa Görənin, Ələkbər Heydərinin bəzi məqalələrini səhvən Həsən bəy Zərdabının adına yazdığı kimi, həmin tədqiqatçılar da Alqadarvinin bir sıra məqalələrini başqa müəlliflərin adına yazıb. Bu baxımdan Dağıstan alimi Maqomed Abdullayev haqlı olaraq "Əkinçi"nin 1875-ci ilin dekabrın 2-də çapdan çıxmış 10-cu sayında Heydərinin imzası ilə verilmiş məqalənin H.Alqadarviyə məxsus olduğunu bildirmişdir. Professor M.Abdullayev qəzetin 1876-cı ildəki 5-ci sayında Rusiya mallarının satılması ilə bağlı verilmiş materialın da Həsən əfəndiyə məxsus olduğunu göstərmişdir. (Bax: M.A.Abdullayev, Dağıstan xalqlarının XIX əsr fəlsəfi, ictimai-siyasi fikir tarixindən (rus dilində). Moskva, 1968.)

Son illər apardığımız araşdırmalar göstərir ki, "Əkinçi"nin 1876-cı ilin 6-cı sayında badkubəli mollaya cavab kimi verilmiş imzasız məqalənin müəllifi də Həsən Alqadarvidir. Bunu həmin məktubun Dağıstan arxivlərində saxlanan surəti təsdiq edir. Ədibin başqa bir məqaləsi qəzetin 3 mart 1877-ci il tarixli sayındakı "Məktubat" bölümündə səhvən "Dərbəndi" imzası ilə dərc olunub. Həsən Alqadarviyə məxsus bu məktub Rusiya EA Dağıstan filialının Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun əlyazmalar fondunda saxlanılır. Bundan əlavə Həsən əfəndinin təhsil, iqtisadiyyat və şeir sənəti ilə bağlı daha 6 məqaləsi dağıstanlı müəlliflərdən Ələkbər Heydərinin və Məhbus Dərbəndinin (əsl adı Mahsumdur) imzası ilə verilib. Professor M.Abdullayevin fikrincə belə səhvlərə yol verilməsinin səbəblərindən biri həm Heydərinin, həm də Məhbus (Mahsum) Dərbəndinin Həsən əfəndi ilə yaxın olması və bəzən onun məqalələrini həmin adamların Bakıya çatdırmasının nəticəsi ola bilər.

Araşdırmalarımız göstərir ki, "Əkinçi"də Həsən Alqadarvinin heç də Azərbaycan tədqiqatçısı Vəli Məmmədovun qeyd etdiyi kimi 8 məqaləsi deyil, 20-yə yaxın məqaləsi dərc olunub. Əsasən xalqın maariflənməsi, onun güzəranının yaxşılaşdırılması, dünyəvi elmlərin öyrənilməsi, rus və Avropa mədəniyyətlərinə münasibət, Avropa ölkələrinin inkişaf səviyyəsinə çatmağın vacibliyi, islam hüququ, iqtisadiyyat və ədəbiyyat məsələlərindən yazan Həsən Alqadarvinin "Əkinçi"də ilk dəfə memarlığa, məsələn, kəndsalma problemlərinə dair fikirləri də öz əksini tapıb. (Bax: "Əkinçi", N 4, 1875-ci il). Bu fikirlərini o, sonradan "Oğlanlarım və nəvələrimə vəsiyyət" poemasında davam etdirib.

Həsən Alqadarvi təkə "Əkinçi" qəzeti ilə deyil, o vaxt Qafqazda çıxan bir sıra digər mətbuat orqanlarla da yaxından əməkdaşlıq edirdi. 1910-cu ildə "Qafqazın böyük alimlərindən birinin, xalq yolunda həyatından keçmiş mübarizin" dünyasını dəyişdiyini bildirən "Söz" qəzeti yazmışdı ki, "mərhum müsəlmanların bütün mütərəqqi mətbuat orqanlarında iştirak etmişdir".

Bu sahədə axtarışlar aparmaq vaxtı çoxdan çatıb.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV

İRSİ NECƏ ÖYRƏNMƏLİ?

Sualı cavablandırmazdan əvvəl böyük alimin həyatı ilə bağlı bəzi faktları açıqlamaq yerinə düşər. Ləzgi mənəblərində adı Həsən Alqadarvi və Alqadar Həsən əfəndi kimi, ərəb mənəblərində Mirzə Həsən əfəndi ibn Hacı Abdullah əfəndi al-Alqadari al-Dağıstani kimi göstərilən Həsən Qafqazda müridizmin əsasını qoymuş, Şeyx Şamilin müəllimi olmuş, çarizmin müstəmləkəçilik siyasətinə qarşı çıxaraq, xalq mübarizəyə qaldırmış Şeyx Məhəmməd Yarağının nəvəsi idi. Dağıstanın ilk imamı Qazi Məhəmməd 1832-ci ildə çar qoşunları ilə döyüşdə həlak olduğundan Şeyx Məhəmmədin qızı Hafisat dul qalmışdı. 1833-cü ildə Məhəmməd Yarağvi yüksək təhsil görmüş qızını ən yaxşı tələbələrindən olan alqadarlı gənc alim Hacı Abdullaha əvəz vermişdi. 1834-cü ildə Həsən anadan olanadək onun valideynləri Şeyx Məhəmməd Yarağvinin təqiblərdən yayınmaq məqsədilə gəldiyi Soqratl kəndinə köçür. 1838-ci ildə böyük alim vəfat etdikdən sonra onlar doğma Alqadara qayıdırlar. Onun nadir istedadını görəndə atası ona 3 yaşında ikən dərslər keçməyə başlamışdı. Böyük zəkaya malik Həsən 13 yaşında Qurani və bir sıra dini kitabları əzbər bilirdi. Ləzgiyə, türkçəyə və ərəbcəyə onlarca şeir yazmışdı. 20 yaşına çatanda gənc alim ərəb, fars, türk, Azərbaycan, rus, tatar, özbək, çeçen dilləri ilə yanaşı Dağıstan xalqlarının da 16 dilini bilirdi. O dövrdə nəinki Dağıstanda, hətta Qafqazda və Şərqi ölkələrində də bu qədər, yəni 24 dil bilən ikinci alim yox idi.

Ayrı-ayrı dillərə böyük maraq göstərən, onları dərindən bilən Alqadar Həsən əfəndi ləzgi, ərəb, türk, fars dillərinin qrammatikasına dair onlarca elmi məqalə yazmışdı. Lakin indiyədək onun bu sahədəki fəaliyyəti ilə bağlı heç bir araşdırma aparılmayıb. Alimin dilçilik problemlərinə münasibətini əks etdirən başqa bir məsələ də indiyə kimi açıqlanmayıb. Dağıstan alimi, professor Maqomed Abdullayevin 1968-ci ildə Moskvada rus dilində çap etdirdiyi "Dağıstan xalqlarının XIX əsr fəlsəfi, ictimai-siyasi fikir tarixindən" kitabında göstərilirdiyi kimi, Həsən Alqadarvi sürgündən qaçırdan sonra doğma kəndində məktəb açmışdı. Amma bu məktəblə bağlı heç bir araşdırma aparılmayıb. Arxiv materiallarından məlum olduğu kimi, bu, Qafqazda analoqu olmayan tədris ocağı idi. Burada ləzgi, ərəb, türk, rus dilləri ilə yanaşı ümumdünya tarixi, Dağıstan və Rusiya tarixi, riyaziyyat, fizika, məntiq, coğrafiya, astronomiya, fəlsəfə, ritorika və digər dünyəvi elmlər öyrənilir, həmçinin şəriət dərsləri keçilirdi. 1896-cı ilin məlumatına görə Həsən əfəndinin məktəbində Dağıstanın və Azərbaycanın 40 kəndindən 90 nəfər təhsil alırdı.

Həsən Alqadarvinin alim və şair kimi də yaradıcılığı kifayət qədər öyrənilməyib. Bu sahədə onun qazandıdığı uğurlarla bağlı məşhur Dağıstan alimi Həsən Quzunov (1854-1940) belə yazmışdı: "Mirzə Həsən əfəndi ibn Hacı Abdullah əfəndi al-Alqadari al-Dağıstani dağıstanlı alimlər sırasında ən birinci yerdə duran alim, insanların elmə və poeziyaya olan yanğısını yatıtmağı bacaran, onların üreyindən qəmi, qayğıları, çürük fikirləri çıxarıb atan çox istedadlı

şair, maariflənmə, ədalət və dağlıların xoşbəxtliyi uğrunda mübariz idi". (H.Quzunov. Divan (ərəb dilində). Kayayevin türk dilində əlavəsi ilə. Dağıstan Dövlət Universitetinin ərəbcə əlyazmaları fondu, iş N 5, səh. 37.B.)

Böyük ədibin bir sıra əlyazmaları başqa ölkələrə aparıldığından və bəzi əlyazmaları ötən əsrin 30-cu illərində bolşeviklər tərəfindən yandırıldığından onun qoyub getdiyi böyük irs haqqında tam fikir söyləmək çətinidir. Özünün və müasirlərinin qeyd etdikləri kimi, islam hüququna, tarixə, siyasətə, iqtisadiyyata, fəlsəfəyə, məntiqə, ədəbiyyata, coğrafiyaya, teologiyaya, Quranın şərhinə, astronomiyaya, memarlığa dair bir sıra əsərlərinin, 14 kitabının olmasına baxmayaraq, ədibin onlarca məqaləsi və 6 kitabı hələ də aşkar edilməyib. Bizə çatmış 8 kitabdan isə 6-sı işıq üzü görüb. "Təxmis" adlı kitabı məşhur qumiq yazıçısı Ağa Əbdürrəhim al-İrənin maddi yardımı ilə 1892-ci ildə İstanbula çap olunub. Alimin ikinci məşhur əsəri olan "Asari Dağıstan" Azərbaycan milyonçusu və xeyriyyəçisi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti ilə 1892-ci ildə Peterburqda çapdan buraxılıb. Qalan 3 kitabı Həsənin kiçik qardaşı Məhəmməd öz vəsaiti hesabına Temirxan-Şurada Məhəmməd Mirzə Mavrayevin mətbəəsində çap etdirib. Həmin kitablar

dan "Jirab al-Mamnun" 1912-ci ildə, "Divan al-Mamnun" 1913-cü ildə işıq üzü görüb. Həsən Alqadarvinin Dağıstanın, Azərbaycanın, Tatarıstanın, Orta Asiyanın, ərəb ölkələrinin görkəmli alimlərinə məktublarından, ərəb və türk dillərinin qrammatikasına və məntiqə dair elmi məqalələrindən, həmçinin "Əkinçi" qəzetinə göndərdiyi məktublardan ibarət 6-cı kitabını ləzgi alimi Qalib Sadiqi çapa hazırlayıb.

Müxtəlif elmlərə dair zəngin irs qoymasına baxmayaraq, alimin bizə çatmış yalnız bir neçə əsəri tədqiq edilib və layiqincə qiymətləndirilib. Məsələn, Dağıstan tarixi (V-XIX əsrlər) və 100-dən çox dağıstanlı alim barədə məlumat verən "Asari Dağıstan" kitabı haqqında akademik V.V.Bartoldun söylədikləri diqqəti cəlb edir: "Bu əsər çox istedadla yazılıb, burada tarixə dair nadir məlumatlar, xüsusən də Dağıstanın yeni tarixinə dair qiymətli məlumatlar vardır". (V.V.Bartold. Dağıstan (rusca). II c. Moskva, 1965. səh. 418).

Digər görkəmli rus alimi, akademik İ.Y.Kraçkovski Həsən Alqadarvinin "Divanı al-Mamnun" əsəri haqqında yazır: "...Kitab həmin dövrün bütün nüfuzlu təbəqələrinin ideologiyasını öyrənməkdən ötrü birinci dərəcəli əhəmiyyəti olan material verir. Bu kitabdan biz böyük ərəb-Qafqaz şairinin poetik yaradıcılığının onun həyatı böyü necə inkişaf etdiyini öyrənmə bilirik". (İ.Y.Kraçkovski. Şimali Qafqazda ərəb ədəbiyyatı (rus dilində). M.-L., 1948. səh. 618.)

ВУН РИКІЕ ГЪАТНА ЗИ ФИКИР ЮЗАЗВА

Хураман ВАФА

ВУЧ ЛУГЪУН ЗА ВАЗ?

Ингъе акъатна зи рикІяй физва вун, Вач кІанид, мад амукъ лугъудач за ваз. Гьукум рикІинди я, рикІ силсин гьикІ, Ваз зун кІанзаматІа, гьикІ лугъун акъваз?

Нагъв ала на темен гаий вилерал, Вучиз, лагъ илигнай вуна хьилерал? Амач ви гелерин зар зи гелерал, Зи мукай куьч хьайид, вуч лугъун за ваз?

Захъ авай сад тир вун, вуч лугъун за мад, Гъанай зи уьмуьрдиз вуна веріи дад. Фена вун яргъариз, кІватІна жуван гад, АкІурна рикІе паз, вуч лугъун за ваз?

Амач чи ашкъидихъ кІаниди мад мед, Туьхвена цавара чи бахтунин гъед, Вун авач лугъуз заз хьанва чІехи сед, Гьукум вуна гана, вуч лугъуда ваз?

Вичин къелемдикай шумудни са ктабар хкатнавай, рикІ хъуьтуьлардай чІалар теснифзавай Хураман Вафа 1959-йисуз дидедиз хьана. Ада Бакудин Гьукуматдин Университетдин юрфак акъалтІарна. Вичихъ чІехи алакьунар авай и къелемэгъли 2000-йисалай акъатзавай "Вафа" журналдин редактор я.

Азербайжан чІалалди чапдай акъатнавай "Вун аваз, вун авачиз", "Суракьдавай гуьгьуьл зи", "КІанибуруз чир жеди", "Хкведа вун са юкъуз", "Чи уьмуьрар, ивирар", "Са уьмуьр тІимил я заз" тІварар ганвай ктабрин автор тир Хураман Вафадин шишар урус, ингилис, фарс, гуржи, лезги чІаларалди чап жезва. Адан са къадар чІалар манийриз элкьвенва. Агъадихъ чна шаирди эхиримжи йисара кхьенвай са шумуд шишр кІелдайбурув агакъарзава.

ЧАРАВАЛ

Вад йикъан азабрис таб гуз тахъана, Чна чаравилихъ вучиз ян гана? Килиг, тІурфанри чун мад хура туна, Чара авунатІа гьикІ сад-садавай.

За ваз икрам ийиз, зи пІир лагъана, Дуьньядлай, уьмуьрдлай вун багъаз къуна. Бес вучиз, лагъ, чна гунагъ авуна, Чара жез къакъатна, икІ сад-садвай?

Гила захъ амайди агъар, сузаяр, ЭлячІ жеч дердерин къакъан къузаар. Вуч пара атана кылел къазаяр, Къакъатай йикалай чун сад-садавай.

Гила низ лугъун за гафар рикІевай, Вили къурди вун тир-кІани, рикІ алай. Сифте ашкъ физвачтІа къени рикІелай, Куьз чара хъанай бес, чун сад-садавай?

И ЙИФИЗ

И йифиз хиялри кІеве твазва зун, Вуч лугъун, гьикІ кьан за рикІин кевилар? Куьз я, лагъ, и хифет, жузун - качузун, И йифиз ялгъуз я, ялгъуз я зун, яр.

Гъамари чукьубъзва, вил рекьби тухуз, Хер алай жейран хъиз агъдава зун, куьз? РикІи дерт теснифиз, мани я лугъуз, И йифиз ялгъуз я, ялгъуз я зун, яр.

Гьиссери къал къачуз вилер ацІузва, Захъ ахвар авачиз йифер ксузва. Вун рикІе гъатна зи фикир юзазва, И йифиз ялгъуз я, ялгъуз я зун, яр.

Уьмуьрди Вафадин пер хана пара, Кана ам, ашкъидиз тахъана чара. Къе хура аватІа гъамарин хара, Уьмуьр гъализ жени, рикІ ханватІа тІар, И йифиз ялгъуз я, ялгъуз я зун, яр.

ЧАРАБУР ХЪИЗ

ГьикІ лугъун, гъамиша санал хъанай чун, КанатІа ашкъидин цІу чарабур хъиз. ГьикІ лугъун, са чІавуз са цІу канай чун, Чин-чинал къевезватІан къе чарабур хъиз.

Зи тІварцІин зар алай тІвар хъана вун заз, Таварин иерди вун хъана - зи лаз. Бес вучиз рикІ тІариз, икІ кевилар хаз, Чин-чинал къевезва чун къе чарабур хъиз?

Бахтатар жедда зун атайла ви ван, Кис хъухъ лугъуз жени гьиссериз жуван. Вун чара ашкъидин гъавада аван? Чин-чинал къевезва чун къе чарабур хъиз.

Вун хътин къегъал мад къадач зи вили, Илифа лугъудач садаз зи чили. ВегъейтІа за жуван фите ви вилик, Алатна фидан вун, лагъ, чарабур хъиз?

Лезги чІалаз элкьуьрайди
С.КЕРИМОВА Я.

ЧИ ЧКАЙРИН ТІВАРАР АБУР ГЬИКИ ЧИРНА КІАНЗАВА?

(Эвел газетдин 2005-йисан 25-февраль, 26-март, 24-май, 22-июнь, 28-июль, 20-август, 14-сентябрь, 20-октябрь, 22-ноябрь, 27-декабрь, 2006-йисан 28-январь, 23-февраль, 26-апрель, 25-май тилитра)

Къейд: 1. Дагъустандин сиягда анжах лезгийр къилди яшамииш жезвай хуьрерин тІварар гъатнава. Амма лезгийр и республикадин маса миллетриз махсус са къадар хуьрерани яшамииш жезва. 2. Азербайжандин сиягда лезгийр гъам къилди, гъамни маса миллетрихъ галаз санал яшамииш жезвай хуьрерин тІварар гъатнава. 3. Я Дагъустандин, яни Азербайжандин хуьрерин сиягъра лезги чІалан группадик акатзавай халкъар яшамииш жезвай хуьрерин тІварар гъатнавач. 4. Санлай вири хуьрерин тІварар къалурзавай цІийи чешмеяр авачирвилляй, сиягъар туькІуьрдайла 1979-1990-йисарин официалний чешмеяр асасдиз къачунва. И карда 1975-1993-йисара Азербайжандин ва Дагъустандин 480 къван лезги хуьрера къекъвена, жува кІватІай материаларни бакара атана. 5. Са къадар хуьрерал лезги тІварар аламач, гъавилияй абурун гилан тІварар кхьенва. 6. Скобкайра са бязи хуьрерин къвед лагъай тІварар, гъи райондик акатзаватІа, гъакІни поселок тирди къалурнава. 7. Азербайжандин сиягда чпин тІварар гъатнавай 20-далай виниз лезги хуьрерин агъалияр алай вахтун-

да лезгидалди рахазмач: Алпан. Амсар, Куьпчал, КІеледуьз. КъечІреш, Сусай, Узунмеше, Зизик, Испик, Илису ва мсб. 8. Лезгийр маса миллетрихъ галаз санал яшамииш жезвай хуьрерин тІварар хсуи лишандалди ганва.

Профессор Р.И.Гъайдарова туькІуьрнавай сиягда Дагъустандин 212, Азербайжандин 119 хуьруьн тІварар гъатнаватІа (Килиг: Р.И.Гъайдаров. Введение в лезгинскую ономастику. Махачкала, 1996. Ч. 88-91.), чи сиягда Дагъустандин 221, Азербайжандин 317 хуьруьн тІварар гъатнава. Санлай къачурла, Р.И.Гъайдарован сиягда чи 207 хуьруьн тІварар къалурнавач. Филологиядин илимрин доктор Ш.М.Саадиева вичин сиягда Азербайжандин лезгийр яшамииш жезвай 136 хуьруьн тІварар къейд авунва. Алимди и сиягда 191 хуьруьн тІварар къалурнавач. Санлай и авторрин сиягъра 200-далай виниз лезги хуьрерин тІварар гъат тавун тажуб жедай кар я. Тажуб жедай мад са кар ава. И чІалан алмиркай Р.И.Гъайдарова, С.М.Мирзеханова, Гь.Р.Рамалданова, С.А.Селимова ва масабур

юкъван мектебар патал чапдай акъуднавай учебникра Азербайжанда лезгийр анжах Къуба, КІцІар, Хачмаз, Къевепеле, Огъуз, Исмаиллы районра ва Баку шегъерда яшамииш жезвайди къейд авунва. Им эсиллагъ дуьзгуьн фикир туш. Азербайжанда винидихъ тІварар къунвай районрилай гъейри лезгийр Агъсу, Агъдаш, Шеки, Шемкир, Гуьйчай, Шамахи ва маса районрани яшамииш жезва. Идалай гъейри Баку, Сумгаит, Генже, Шамахи, Девечи, Сиязан, Къуба, КІцІар, Хачмаз, Худат, Агъдаш, Гуьйчай, Къазимамед, Шеки ва маса шегъерани агъзурралди лезгийр яшамииш жезва. Гележегда учебникар туькІуьрдайла и делилар асасдиз къачун герек я.

Архивдин материалра къалурнавайвал, 1897-йисуз Дагъустандин Куьре округда 140 хуьр, Самур округда 90 хуьр авай. Вири санлай 230 хуьр. 1917-1920-йисарин чешмейрай малум жезвайвал, а чІавуз Азербайжанда лезги хуьрерин къадар 284-дав агъкъзавай. Амма чешмейра Дагъустандинни Азербайжандин 16 лезги хуьруьн тІварар гъатнавач. Гъабурни гьисабдик кутуртІа, виш йис инлай вилик Куьре ва Къуба пата чакъ 530 хуьр авай. XX асирда чи чилерал са къадар цІийи хуьрер арадиз атанатІани, 1966-йисан залзаладикай Дагъустандин 70-далай виниз лезги хуьрер чкІана. (Килиг: Абдулбари

Магъмудов. Залзала. Магъачкъала, 1996.). Шумудни са хуьрер арандиз куьч хъана. Са шумуд хуьруь санал са цІийи хуьр арадиз гъана. Гъа икІ чи хуьрерин къадар къалурзавай рекъмарни дегиш хъана. Гъавилияй виш йис инлай виликан рекъмеринни гилан рекъмерин арада са акъван фаркъ авач.

Лезги хуьрер Дагъустанда ва Азербайжанда хъиз, постсовет макандин маса республикайрани ава. Урусатдин чара-чара вилайтра, Къиргъизистанда, Узбекистанда, Туьркменистанда, Къазахстанда ва маса чкайра авай са къадар лезги хуьрерин агъалияр Совет Гьукумат чкІайдалай гуьгьуьниз анрай куьч хъана. ЦІудралди лезги хуьрерин тІварар советрин сиягърик акатнавачирди гила ашкара жезва. 3 миллионни 700 агъзурдав агакъна лезгийр яшамииш жезвай Советрин уьлкведа чи къадар са шумудра тІимиларнай. Туьркияда, Афгъанистанда, Гьиндистанда, Пакистанда, Иранда, Германияда ва маса уьлквейра лезги хуьрер авайди чакай чуьнуьхарнай. Алай вахтунда дуьньядин 40 къван уьлкведа са шумуд миллион лезгийр яшамииш жезвайдини халкъдин вири къатариз чизвач. Гъавилияй чна чи пун-къил вири патарихъай, авайвал чирун патал лезгийр яшамииш жезвай маса уьлквейрани ахтармишунар къиле тухвана кІанзава.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ.

ДИАГНОЗЫ ВЕЛИКИХ

Живописец Исаак Левитан: маниакально-депрессивный психоз.

Ни на одной картине Левитана нет даже легкого очертания фигуры человека - только природа. Причина проста - он жутко боялся и ненавидел людей. Контакты с ними давались ему с большим трудом. Лишь на некоторых из полотен есть фигуры людей. И то не его кисти, а его друзей.

Художник не мог контролировать свое настроение. Его терзали приступы тоски и отчаяния, из-за которых он несколько раз пытался окончить жизнь самоубийством. Когда же депрессия проходила, он становился чрезмерно весел и дурачился, как ребенок. С каждым годом эти просветы становились все короче. Но свои самые лучшие солнечные пейзажи, как это ни парадоксально, он написал в состоянии глубокой депрессии.

Схожими болезнями страдали Лев Толстой, Зигмунд Фрейд, Рудольф Дизель, Иоганн Вольфганг Гете, Клод Анри Сен-Симон, Иммануил Кант, Чарльз Диккенс.

Сказочник Ганс Христиан Андерсен: неврастения.

Мучился от маний: боялся болезни, пожара, кораблекрушения, высоты, опоздать на поезд, потерять паспорт, забыть важные бумаги в книгах, оставить свечи непогашенными, принять ошибочную дозу лекарства и что письма попадут не в тот конверт. Постоянно был крайне встревожен.

Однажды во время путешествия, когда его друг опоздал на полчаса, он нашел писателя в полном изнеможении и глубоком отчаянии. За это время Ганс вообразил целую историю в деталях - от гибели друга до организации его похорон. Говорили, что он мог целый день сидеть дома и плакать. Из-за боязни женщин остался девственником. Испытывал повышенную утомляемость и раздражительность.

Этой же болезнью страдали Карл Маркс, Владимир Бехтерев, Михаил Зощенко.

Художник Винсент Ван Гог: циклическая шизофрения.

Во время припадков его посещали кошмарные галлюцинации, тоска и злоба. Мог есть свои краски, часами метаться по комнате и надолго застыть в одной позе. По его словам, в эти моменты помрачения сознания он видел образы будущих полотен. Кульминацией болезни, во время которой у него часто нестерпимо

болела голова, стало то, что он сам себе отрезал ухо.

Этой же болезнью страдали Николай Гоголь, Микалоюс Чюрленис, Александр Дюма-сын, Эрнест Хемингуэй, Альбрехт Дюрер, Сергей Рахманинов.

Лопе де Вега, Александр Дюма-отец, Вольфганг Амадей Моцарт: гипоманиакальный психоз.

Они по несколько дней могли находиться в плену радужных бредовых иллюзий, когда их переполняла энергия. На самом деле их внимание, необходимое для плодотворной работы, в эти моменты было расконцентрировано. Они становились развязны, фамильярны и суетливы. Потом эта эйфория быстро сменялась раздражительностью, грубостью и чванливостью. Моцарт несколько дней мог находиться в плену бредовых иллюзий.

Нострадамус, Жан Батист Мольер, Александр Блок: эпилепсия.

Припадки сменялись помрачением сознания и сомнамбулизмом. Часто возникали бред и галлюцинации. Страх и тоска сменялись безудержным весельем. Со временем менялась их личность: ослабевала память, уменьшался запас слов, появлялись признаки слабоумия.

В.Ф.Гегель, Густав Малер,

Морис Равель: синдром навязчивости.

Они либо терзались преследующими их мыслями, которые они воспринимали как неприлич-

Самое лучшее - прямо и просто сказанное слово.

В. Шекспир.

ные или вздорные, либо им приходилось против воли повторять одни и те же действия, например, мыть руки или постоянное приглаживание волос.

Франциско Гойя, Жак Луи Давид, Жорж Пьер Сера: эпилептоиды.

У этих людей отмечалась повышенная авторитарность и склонность к сверхценным идеям.

Оноре де Бальзак, Всеволод Мейерхольд: истеричные психозы.

Они отличались стремлением обратить на себя внимание окружающих.

LƏZGİ PƏHLƏVANI

Nizami Gəncəvi özünün "Şərəfnamə" əsərində ləzgi pəhləvanı Cərəmin ermənistanlı pəhləvan Şərvənin və başqalarının üzərində qələbəsinə belə qələmə alıb.

...Cərəm adlı bir dağ Ləzgi dağından,
Əlindən zinhara gəlmiş bu cahan.
İgdidin poladdan küləhi vardı,
Üzündən, gözündən döyüş yağardı.
Əynində demirdən bir geyimi var,
Saf gülmüştek yanar, cıvətmək parlar.
Şərvəyə yanaşdı o qızmış aslan,
Gözünü açmağa vermədi aman.
Bir qılınc endirdi aslan Şərvəyə,
İgdidin tozunu sovurdu göyə.
Düşməni torpaqda görünçə belə,
Beynini dağıtdı at təpəyilə.
Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan,
Oturdu buza o soyuqqanlıdan.

Nizami Gəncəvi. Lirikə. Sirlər xəzinəsi. Şərəfnamə. Bakı, "Yazıçı" nəşriyyatı, 1998. səh. 473-474.

Bu günlərdə 73 yaşlı ağsaqqal şair Əlimurad Şahmuradovun "Yetmiş ildə susmuş qələm" adlı şeirlər kitabı (Bakı, "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, 2006) çarpdan çıxıb. Topluya şairin Azərbaycan və ləzgi dillərində yazdığı şeirlər daxil edilib.

1933-cü ildə Qusar rayonunun Sudur kəndində anadan olmuş Əlimurad Şahmuradov 1949-cu ildə ikillik Quba Dövlət Müəllimlər İnstitutunu, 1970-ci ildə Azərbaycan Politeknik İnstitutunu bitirmişdir. Müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, elin hörmətini qazanmış Ə.Şahmuradov hazırda təqaüdcüdür. Ömrünün ahıl çağlarını poeziyaya bağlamış ağsaqqal vətəni, doğma torpağı sevsəvə tərənnüm edir. Topludakı şeirlərdən aydın olur ki, onun poetik imkanları genişdir, oxuculara yeni fikir, yeni söz deməyə çalışır.

Şair Kələntər Kələntərli kitabına ön söz yazmışdır.

САМАЯ ДРЕВНЯЯ КНИГА

Недавние эксперименты ученых над скандально известным Евангелием, авторство которого приписывается Иуде, позволяют совершить настоящий прорыв в области изучения древних рукописей, которые невозможно прочесть обычным способом, потому что они плохо сохранились. Благодаря Иуде исследователям древнегреческой литературы удастся практически до конца расшифровать самую древнюю из сохранившихся в Европе книг.

Она ждала своего звездного часа почти полвека, с того самого момента, как в 1962 г. ее обнаружили при раскопках могилы греческого аристократа Дервени, который отошел в лучший мир уже 2400 лет тому назад. Извлеченная из-под земли рукопись, состоящая из нескольких метров папируса, выглядела неузнаваемо. Большая часть реликвии, видимо, попавшей когда-то по воле случая в огонь, обуглилась, почернела, и не было никакой возможности прочитать спорченные участки. Теперь же появилась возможность настолько увеличить эти области папируса, что на них станут видны буквы. Археолог Поликсени Велени, директор греческого музея Фессалоники, считает, что таким образом можно будет прочесть даже самые закопченные участки рукописи, на которых до этого невозможно было разглядеть, есть там вообще буквы или нет.

Остается лишь терпеливо ждать, пока целеустремленные ученые и новейшая цифровая техника сделают свое дело, и тогда весь мир сможет узнать о том, как у людей появился первый единственный бог. Книга была написана в период правления Филиппа Македонского - отца известного не только своими военными подвигами, но и богатой личной жизнью Александра Великого и, как предполагают исследователи, принадлежит перу какого-то философа из окружения Анаксагора. Последний знаменит тем, что, как полагают некоторые знатоки античности, в учениках у него ходил сам Сократ, а современники критиковали его за атеизм.

ВЕЩДОКУ - 145 МИЛЛИОНОВ ЛЕТ

На юге Африки в пустыне Калахари с глубины 770 метров извлечен фрагмент гигантского астероида, врезавшегося в Землю 145 миллионов лет назад. Размер скрытого песками кратера Мороквен, образовавшегося при столкновении с телом диаметром 5-10 км, около 160 км. Ученые не надеялись обнаружить свидетельство катастрофы, большая часть космического вещества должна была испариться при взрыве. Химический анализ подтвердил метеоритную природу и возраст камня. От более "молодых" небесных тел он отличается избытком урана и натрия при недостатке железа и никеля.

НОВАЯ ПРОГРАММА

Подписан накануне документ по техническому содействию Азиатского банка развития (АБР) правительству Азербайджана в проектах внедрения альтернативных источников электроэнергии.

Азербайджан является одной из самых привлекательных стран в вопросе возобновляемых источников энергии. Это обуславливается географическим положением республики и климатическими условиями. На подготовку программы возобновляемых источников энергии необходимы 900 тыс. долларов, из которых 500 тыс. долларов выделит АБР, 200 тыс. долларов - правительство Финляндии, 200 тыс. долларов - правительство Азербайджана.

Непосредственно на реализацию проекта Азиатский банк планирует в 2006 году выделить кредит в 40 млн. долларов. Часть кредита - 25 млн. долларов - будет предоставлена на льготных условиях, 15 млн. долларов - будет предоставлена на льготных условиях, 15 млн. долларов - на обычных условиях. Основная цель проекта заключается в обеспечении регионов страны альтернативными источниками энергии с использованием ветряных мельниц, минигидравлической и солнечной электроэнергии. Это

необходимо для поддержки сельскохозяйственной деятельности в регионах.

ШАПКИ- НЕВИДИМКИ

То, о чем мечтали фантасты - сделать предметы невидимыми, наконец-то может стать реальностью. Патент на изобретение получил российский ученый из Ульяновска Олег Гадомский.

К сожалению, шапки-невидимки или плаща-невидимки в природе нет, однако открытие Олега Гадомского доказано формулами и уравнениями.

В принципе создание таких вещей вполне возможно в ближайшее время. Пока невидимыми можно сделать только недвижимые предметы, например, стоящую автомашину, если закрыть ее тончайшим слоем золотых частиц. Однако как только машина тронется, эффект тут же перестанет действовать.

Тем не менее Олег Гадомский уверен, что его открытие может с успехом использоваться в медицине, например, при операциях могут применяться частицы коллоидного золота...

Надо отметить, что это не первая попытка ученых сделать предметы невидимыми. В научном мире известно чудо-покрывало изобретателя Рэя Алдена, который открыл трехмерную маскировку для предметов. Его чудо-покрывало действовало по методу хамелеона, т.е. подстраивалось под цвет объекта. Покрывалом нужно было закрыть половину объекта, тут же начинали действовать светоизлучающие устройства, которые испускали точно такие же потоки света, какие падали на незакрытую половину предмета.

Эффект был поразительный: замаскированный объект как бы становился прозрачным. Однако изобретение Рэя Алдена особого применения не нашло: вероятно, оно оказалось слишком сложным и малопрактичным.

Что касается открытия Олега Гадомского, то научная ценность его несомненна, можно использовать его во многих отраслях науки и медицины.

ЧИ ТАВ КІВАЛ

АВАЗ ХЪУРАЙ ЖУВАНБУР

Яргъара ватандихъ ял-завай, хайи халкъдин адетар хуъзвай ватанэгъли-яр тІмил авач чахъ. Патакъерехда чІехи къуллугъ-рал алатІани хайи хуър рикІелай ракъурзавачир, мукъва-къилияр, ярар-дустар патал вири алахъунар ийизвай, инсанриз чпелай алакьдай куъмекар гузвай къегъгал ксаралди дама-хда чна. Шукъуьнт хъиз чеб акъатай къаб бегенмиш ту-шир, дидед чІалалди рахаз регъузвай, къилихар деги-шарна, хайи хуър рикІелай ракъурнавай лезгиар акурла гъа ихътин къегъгалар рикІел хкведа чи.

Дагъустандин Хасавюрт шегъердин вилик-къилик квай, савадлу ва гъурметлу ксарикай тир Къайиб Султановни халкъдик дамах ку-тазвай къегъгалрикай я. Шегъердин военкоматдин 4-отделенидин начальник-виле КІвалахзавай подполковник Къайиб Къумалатан хва Султанован алак-бунрикайни инсанпересви-лерикай рикІ алаз рахада хасавюртвиар. 14 йисуз ара датІана гъа са къул-лугъдал гъакъисагъвил-елелди КІвалахзавай ам полковниквиле дережа-див агакьдай хъгъни яргъал алач.

Ял ядай йикъара Къайиб балугъчивилихъ машгул я. Терек вацІай балугъар къан адан хобби я. ГъакІни кІарасдал лугъуз тежедай хътин эсерар яратмишда ада.

Вичихъ дуьньядин ку-

рортра ял ягъидай гъар журедни мумкинвилер аватІани, ам гъар гатуз вичин хизанни галаз хайи хуъруз - КІлар райондин Мучугърин хуъруз хкведа. Гъар инсанди вичин ватан аваданламишна кІанзавай-ди я, - лугъуда ада. Мучугъ-ба эцигнавай КІвалин устІарни саки вич я.

УстІарвал и несилдин ивидик гала. Адан буба Къумалата 32 йисуз райондин тамарин идарада ми-шерчивиле КІвалах-най. ЧІехи буба Мелик лагъайтІа, зурба устІар тир. Ада устІарвал вичин дагъустанви хванахва Хасмегъамедавай чирнай. И кве касдин дуствилайкай хуъре къедалди рахазва. КІевера гъатна Дагъус-тандай Мучугъиз атай Хасмегъамедни адан хизан Меликан КІвале илифнай. Са йикъан мугъманар 8 йисуз ина амукънай. Са КІвале кве чІехи хизан яша-миш хъанай. Хасмегъаме-дан 3 велед и хуъре дуьнья-диз атанай. Ада вичин сад лагъай хъиз Меликан тІвар ягъана. Меликан хва Къумалатани вичин сад лагъай веледиз бубадин дустунин - Хасмегъамедан тІвар ягъана. 4 гадани 4 руш чІехи авур Къумалата абур зегъметдал рикІ алаз вер-дишарна. Чубарукар хъиз хайи мукай лув гайи абур-рун суракъар гила Баку-дай, Каспийскдай, Хаса-вюртдай, Саратовдай, Волгограддай къевезва. Ан-жах гъина хъайитІани абур

ру гъамиша сад-садахъ ял-да.

Къайиб хизандин вад лагъай велед я. Хуъруьн мектеб куътягъна Таш-кентдин танковый учили-щеда кІелай ада 3 йисуз Германияда къуллугъна. Ина взводдин командир-вилелай ротадин коман-дирдин заместителвиле хкаж хъана. Ахпа ам Ахал-калакидиз акъатна. Ина адакай танковый баталь-ондин командир хъана. СССР чкІайдалай гуьгъ-уьниз ам Кеферпатан Кавказдин военный ок-ругдиз акъатна. Гъина къуллугъ авунатІани вичин сифте муьгъуьббат рикІелай ракъурнач. Къуншидин рушахъ, вичин мектебдин юлдаш Аня-дихъ галаз эвленмиш хъана. Гила абур садал КІвалахзава. Абурухъ кве га-дани са руш ава. Руслана Москвада ФСБ-дин Поли-цейский Пограничный Ин-ститутдин III курс акъ-балтІарнава. Романан мурад Москвадин Суворован тІварунихъ галай учили-щеда кІелун я. IV синифда кІелзавай Роксанадихъ му-зыкадин рекъай чІехи алакъунар ава.

Шаирдин рикІ авай, тІебиатдал ашукъ тир, вичин хизан, вичин хуър кІани Къайиб Султано-вахъ галаз ихтилатай-дай гуьгъуьниз "аваз хуъ-рай жуванбур вирина", - лагъана чна.

"САМУР"ДИЗ ПІИР ЛАГЪАНА...

Чи редакциядин мугъман вичин 90 яшар хъанвай Гуьлбала буба тир. Бакудин 20-участокдай атан-вай, мецел "Самур" алай, чина нур авай и агъсакъалдин. Вичихъ викІегъ къекъуьнар, маракълу их-тилат авайвилай чна адан вилериз аквазвачирди геждиз къатІана. Га-зетдин суракъда аваз шегъердин а къилий атай ада ширин ихтилат-дал илигна.

Ханбабаев Гуьлбала Бейбала-дин хва КІлар райондин СтІур хуърйя я. Жегъил чІавалай пенсия-диз экъечІалди Бакудин нафтІа-дин мяденра кІвалахна ада. 10 йис инлай вилик рагъметдиз фейи адан уьмуьрдин юлдаш мусурман-вал къабулай чувуддин руш тир. Абуруз 4 рушни са гада хъана. Га-да Мурманскдиз, кве руш Изра-илдиз, са руш лагъайтІа, Москва-диз акъатнава. Бакуда авай рушни бубадидай чараз, вичин хизандихъ галаз санал яшаммиш жезва. Ада вацра къвед-пудра бубадал къил чІугвада, кІвалер михъна, пе-кер чухъвена, адаз недай затІар къачуна, хуърек чрана хъфида.

Къариблукрикай ватан къун-вай, йисаралди къуьуз бубадин къилив хквезвачир веледрикай шел-хвал авунач ада. Вич ялгуьз-диз къил хуъз вердишди я лагъана.

Маракълу суьгъбетар авуна мугъманди чаз. Вичин къилел атай са бязи къазайрикай рахана:

- Жуван 18 яшар хъайила зак тиф галукъна. Хизандик начагъвал акаг та-вурай лугъуз зун багъда къуру векъерал къаткурнай. КІвалевайбуру "къе рекъиди, пака рекъиди" лугъуз за-кай вил атІанвай. Лап гъалдай фе-йила зи вилерикай садлагъана лацу пекер алай са кас карагна. Ада заз лагъана:

- Къарагъ, шефтелдин тарце-лай шефтелар атІана неъ.

Зун капаралди шефтелдин тар-цихъ физ акурла КІвалевайбуру цІугъна: "Ам ажал галайнихъ физ-ва". Са гужуналди тарцелай 5 къа-цу шефтел атІана тІуьна за. Са ге-рендилай зи сафра хана. Ратар сад-садалай арушайди хъиз хъана заз. Ахпа вуч хъанатІа рикІел ала-мач. Анжах жув-жувал хтайла ви-лера экв, чанда такъат авайди хъиз хъана заз. Гъа икІ начагъвал алат-на зи.

Гуьлбала бубади ихтилат дава-марна:

- Зун пудра машинди ягъайди я, анжах кІвач къванни тІар хъай-ди туш зи. Садра токди яна 25 метр къван яргъаз хкадарнай зун, анжах мадни саламатдиз амукънай.

- Куьне авур хъсанвилер куь вилик акъатна жеди, - лагъана чна.

- Жувалай алакьдай хъсанви-лер за гъамиша авурди я. Зи къуншидал Мегъамед лугъудай са кас алай. Къурагъай тир ам. ЧІехи бизнесмен тир. Анжах гъикІ ятІани адан къилел къаза атана. Гъилевай мал-девет акъ-ъатай ам дустагъ авуна. Пуд йи-сан къене за адан дидедиз, папаз, пуд аялдиз аявална. Дустагъхана-дай акъатайла ада зи къилив атана разивал къалурна. "Вуна, стха, гзаф зегъметар чІугуна, - лагъана, - гъич тахъайтІа и 500 доллар къа-чуна жуван игътияжар патал серф ая". За а пул суваб кар патал серфна, чи пата авай 40 метрдин гурарар гуьнгъуна кухтаз туна. Чи пата хъвадай цикайни къитвал авай. Гъавилай за 5 къунши патал са артезиандин къуй эгъуьниз ту-на. Шумуд йисар я чна а къуйди-кай менфят къачуз.

- Ялгуьз яшаммиш хъун четин тушни?

- Зун ялгуьз туш. Зи Аллагъ захъ галаз ава. За Къуръан кІелза-ва. КапІ ийиз башламишай йикъа-лай зи чанда авай купуларни квахънава.

Ахпа ихтилат "Самур"дал гъа-на ада:

- За "Самур" 1997-йисалай къа-чузва. Эхиримжи пуд йисуз зи ви-лериз экв аквазмач, гъавилай за-вай газет кІелиз жезмач. "Са-мур"дикай, адан КІвалахдарри-кай, абур халкъдиз ийизвай къул-лугъдикай гъамиша веревирдер ийизвай за. Кве йис я за жуван пен-сиядикай газетдиз куьмек гун па-тал къултухда куьгъне пулуналди 100 агъзур манат хуъз. Ам кве-вагъариз тахъана рекъиз кичІез-вай заз.

- Чна чпихъ газет къачудай мумкинвилер авачир пенсионер-риз редакциядин гъисабдай газет кхъизвайди я. Квевай пул къачуз жени мегер?

Агъсакъал шерзум хъана:

- Зи мурад зи рикІе тамир, ба-лаяр. За "Самур"диз пІир лугъуз-вайди я. Зун пІирел атанвайди я, лезги чІалан пІирел. Ихътин тІи-мил пуларикай газетдиз куьмек те-жедайди заз хъсандиз чизва. Ам-ма чпихъ мумкинвилер аваз ди-дед чІалалди акъатзавай жуван га-зет квал къазвачир са бязи ксари белки и кардикай фагъумна "Са-мур" кхъида жал...

Хъфидайла чаз алхишар авуна Гуьлбала бубади:

- Руьгъдай аватмир, балаяр. Куьне халкъ патал гихътин кар-дихъ къуьн кугунватІа чна хъсан-диз къатлуза. Халкъди вичиз къуллугъзавай ксар садрани рик-Іелай ракъурдайди туш.

ЧУБАРУКАР

Чин туькьурайди
С.КЕРИМОВА я

“САМУР”ДИН МЕКТЕБ

РАСИМ ГЪАЖИ-65

ХАЛКЪДИК ДАМАХ КУТАЗВА

■ Вичин алакунри лезги халкъдик дамах кутазвай, лезги литературадиз цийи нефес, цийи хатI гъайи, вич неинки Дагъустандиз, гъаки къецепатан уьлквейризни сейли хъайи чи машгъур къелемэгъли Расим Гъажиев (Расим Гъажи) 1941-йисуз КцIар райондин Вурварин хуьре дидедиз хъана. Хуьруьн мектеб акъалтIарна, кIелун давамарай, 1973-йисуз Москвада М.Горькийдин тIварунихъ галай Литературадин Институт кутьягъай ада гзаф йисара Дагъустандин Гьукуматдин Чапханада, лезги чIалалди акъатзавай “Коммунист” газетдин редакцияда ва “Кард” журналдин редакторвиле кIвалахна.

Расим Гъажидин эсерар дуьньядин 40 къван чIалариз элкьурна, 2 миллион тираждалди чап авунва. Советрин девирда гзаф йисара вичин эсерар чап тийиз и машгъур саяткар репрессиядик кутунай. Гъатта адаз дидед чIалалди са бязи эсерар чапдай акъуддай мумкинвилерни гана чир. Эхирни советрин са жерге писателри ЦК КПСС-диз чарар кхьена и къелемэгълидин ихтиярар хвенай. Идалай гуьгьуьниз адан “Роман-газета” да урус чIалалди чап хъайи “Стхайрин йифен гуьруьш” повесть 100 къван уьлкведи кIелдайбурув агакънай. 1978-йисуз и повесть ингилис, немец, француз, венгер, фин, поляк,

испан чIаларалди чапдай акъатна.

СССР-дин машгъур литераторри ва критикри Расим Гъажидин яратмишунриз лайихлу къимет ганай. Сергей Зальгина кхьенай: “Расим Гъажидин эсерра инсандин рикIиз эсердай кфилдин ванцихъ галаз санал, гележегдиз эвер гунни ава. Са гафни авачиз, гележегда дуьньядин лап хъсан прозакин сиягъда адан тIварни гъатда ва писателдин садазни ухшар тушир яратмишунар геьнешидиз ахтармишда”. Булат Окуджавадин гафарни рикIел аламукъдайбур я: “Расим Гъажидин проза гъам темайралди, гъамни цийикIа фагъум авунин рекьелди тафаватлу тирвал, адан ихтилат авунин методни цийи я. Адан эсеррихъ милли колорит, инсан тербияламишунин жигъетдай чIехи къуват, вири инсаният патал гереклу тир идеяр ава. Гъавилай Расим Гъажи дуьньядин шумудни са уьлкведиз сейли хъанва”.

Чи машгъур алим, Агъмедулагъ Гуьлмегъамедова кхъейвал, Расим Гъажи вичихъ виридалайни пара кIелдайбур авай писатель я. Ам лезгийрин са саяткардин ухшар туш, амма адаз ухшар кхъирагар къвердавай пара жезва. Лезги литературада Расим Гъажиди вичин махсус мектеб арадал гъана.

Чирвилер акъулдин вилер я.
Лезги халкъдин мисал.

КЪАДИР ЧИЗВА

■ Гъар са инсандин уьмуьрда ватанди, дидеди хъиз сад лагъай муаллимдини къетIен чка къада. КIел-кхъин чирда, дуьнья къатIуниз, аямдикай веревирдер ийиз тада сад лагъай муаллимди. Адаз ухшамаш жез, адан вири хъсан къилихар къаз алахъда аялар.

Нуфузлу, тIвар ван авай муаллимар пенсиядиз фидайла гуьрметдивди рекъе тван хъсан адетдиз элкьвенва. Ихътин шад мярекат алай йисан 31-майдиз КцIар райондин КIур хуьруьн генерал М.Абилован тIварунихъ галай мектебдани кьиле фена. Вичин 67 яшар хъанвай, 50 йисуз гъакъисагъвилелди педагогвиле кIвалахай Нина Гуьлбаладин руш пенсиядиз фин себеб яз муаллимарни аялар кIватI хъана мектебдиз. Гзаф йисара вичи чIугур зегъметдай адаз разивал къалурна вирибур.

1939-йисуз Муругъа муаллимдин хизанда дидедиз хъайи Нинади хуьруьн мектеб акъалтIарна М.А.Сабиран тIварунихъ галай Педтехникумда кIелна. КцIар райондин ЦIуру Худат хуьре муаллимвиле кIвалахай ам къве йисалай эвленмиш хъана КIур хуьруьз фена. Райондин тIвар-ван авай, къегъал ксарикай тир, шумудни са йисара КIуррин мектебдиз регъбервал гайи Энвер Гъасановахъ галаз уьмуьр гъална, адахъ галаз къуьн-къуьне кIвалахна Нинади.

Ада тарс гайи вишералди аялрин хъсан суракъар виринай къевезва. Ада са шумуд йисуз КIур, Яргун, Муругъ ва Кириг хуьрерин дишегълийрин кIватIалдиз регъбервал гана. И кIвалах хъсандиз кьиле тухузвай дишегъли Почетный грамотадиз лайих акуна.

Анжах хайибур тир 6 веледдиз ваъ, гъакини вичи тарс гайи вишералди аялриз дидедал авур Нина муаллимдин алакунрикай, къайгъударвиликай, къени къилихрикай рикI алаз рахана хуьруьнбур. Шадвили мярекатда КцIар райондин образованидин отделдиз регъбервал гузвай Камран Жавадовани иштиракна. Ада Нина муаллимдив диплом ва савкъатар вугана, ихътин муаллимар жегъилриз чешне тирди къейд авуна.

Гъажимирзе АМИРБЕКОВ

ИМУЧА-МУЧА

Хам къауди, як яруди, кIарабар чIулавди. (КIарабар)

***
Чилин кIаник рипе-рипер. (Чилин)

***
Чилин кIаник гъута-гъутар. (Чилин)

***
Инал тIампI, анал тIампI, тIампIала-баш къизилбаш. (Инал)

***
Вич вич хъгинди, вич тараллай ич хъгинди, къил шабалут, тум мукIратI. (Вич)

***
Епини яд хъваз, дана дакIваз. (Епини)

***
Арзарал зурзар,
Зурзарал къугъвар,
ЯкIун крчар,
Крчан пIузар. (Арзарал)

***
Имуча-муча,
ЧIулавал паз,
Къацал ришаз,
Лацал атIуз. (Имуча)

***
Лацу чIурал чIулав нехир. (Лацу)

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ...

Мурк къелечI чкадлай хада.
Руфуниз хуш туширди тек са чукIул я.
Багъдин буба багъманчи я.
Хатур авурдан хуралай хер кими жеч.
Ягъай чIемерук къулухъ элкьведач.
Улам чирна вацIуз гъахъ.
Къакъраяр - къазранбур, какаяр - нуькIренбур.
Чубандиз кIан хъайитIа, къунакай ниси хкудда.
Рехъди физвайди дуст къуна, жуван сир ахъаймир.
Дерт дерт авайдаз ахъая.
Къьбни рахадай сивиз яд татанайтIа.
Зулумдалди абад хъайи кIвал агъдалди барбатI жада.
Къулуьн фаз ракъун руфун кIанда.
Гишиндахъ аман, тухдахъ иман жадач.

ЧИ ТЛАЛАБУН

ГАЗЕТ МАСАДАВ ВУГУМИР!

■ Чна келдайбурувай ихтин тлалаб авун дуьшуьшдин кар туш. Сад лагъайди, куьне "Самур" келна масадабурув вугайла, а ксари газет кхьидач ва чи тираж квердавай тимил жада. Ингъе куьне газет тагана жував хвейитла, абур "Самур" кхьиз мажбур жада.

Гагъ-гагъ гзаф агъалияр яшамш жезвай чехи хуьре нивай хабар кьуртла, вичи "Самур" келзавайди я, лугъузва. Хуьре анжах квед-пуд касди газет кхьенватла, ам вири агъалийри гьикI келун мумкин я? На лугъумир, "Самур" кхьенвайбуру ам келайдалай гугъуьннз масад-

бурув вугузва кван. Гъа икI, са газет гъилляй-гъилиз физ кьад-кьанни цуд касди, вири хуьруьнбуру келзава. Гила куьне лагъ, им редакциядиз серф яни? Гъар хуьре икван келдайбурукай магърум хъайи газетдин эхир гьикI хъурай? Ингъе куьне газет садавни тагана, жував хвейитла, гъакьикъатдани "Самур" дал рикI алай ксари ам кхьидач. И кьайда-диз амал авуртла, вишералди келдайбуру кьазанмишда редакцияди. Гъа и ниятдалди газет жува келна, масадав вугумир лугъузвайди я чна. Акван гьикI кьилиз акъудатла куьне чи тлалабун.

"Самур"

КЪЕНИ КЪЕГЪАЛ

"Супер маркет" газетдин рекламрин отделдиз регъбервал гузвай Завир Нежефов гъакИни "Сувар" ансамблдин рикI алай солист, "Самур" газетдин дуст я. Ам чина хъвер, квачера звер авай къени кьилихрин кьегъал я. Чна и йкьара вичин 24 яшар хъанвай, гъамиша хийирлу крарихъ ялзавай, чи жегилриз чешне кьалурзавай Завир рикИни сидкьидай тебрикзавач, адаз цийи агалкъунар тлалазавач.

"Самур"

АЕЛІТАНИН УЃУРЛАРИ

2006-сI ilin may ayında Heydər Əliyev adına idman kompleksində Yeniyyətəmlərin V Respublika oyunları keçirilib. İki gün davam edən yarışlarda paytaxtın ən güclü gimnastları arasında mübarizə gedirdi.

Yarışın ilk günündən fərqlənən Aelita Xələfova axıradək birinciliyi əldən vermədi. İpələ, güzrlərə, halqa ilə, lentlə hərəkətlərdə I yeri qazanan Aelita finalda da öz məharətini göstərərək, qalib gəldi və Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyinin 5 xüsusi diplomuna layiq görüldü. Bununla da Xələfova Aelita

Azərbaycan çempionu adını növbəti dəfə də təsdiqlədi.

Onun uğurları ilə əlaqədar Binəqədi Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Alı Qocayev Aelitaya pul mükafatı və qiymətli hədiyyə təqdim etdi. Oxuduğu məktəb-litseyin direktoru Yaqut Sadıxova da həmişə onu uğurlara ruhlandırır. Aelita ona göstərilən qayğıını hiss edərək, daha inamla məşq edir və gələcəkdə dünya çempionu adını qazanacağına inanır. Sənə yeni uğurlar arzulayıraq, Aelita!

Malik ƏLİYEV,
Akif XIDIROV.

"СОЛНЫШКО СМЕЕТСЯ"

Стихи и сказки для детей на сочном колоритном лезгинском языке выпущены в виде книжки под названием "РАГЪ ХЪУЪРЕЗВА", что в переводе с лезгинского означает "Солнышко смеется".

Это первая детская книга в Азербайджане на лезгинском языке, столь красочно оформленная и отвечающая евростандартам, да так, что забавные персонажи и оригинальные сюжеты, вошедшие в нее, легко запоминаются и вызывают интерес у малышей.

Автор стихов и сказок - писательница Садагет Керимова уверена, что ее труд будет прекрасным пособием по внеклассному чтению для учащихся младших классов в районах компактного проживания лезгин. Ее появление на свет как нельзя к месту, учитывая потребность в новых пособиях и книгах по внеклассному чтению на лезгинском языке. В начале следующего учебного

года пройдет презентация этой книги с участием представителей лезгинской общественности и, конечно же, маленьких читателей.

Отметим, что красочные иллюстрации к книге принадлежат молодой художнице Гюнель Гаджибаевой. Пособие выпущено издательством "Зия-Нурлан".

За приобретением книжки обращаться в редакцию газеты "Самур". Тел. 432-92-17, 050-320-74-05.

ЧИР-ТЕЧИР

Къуба:ЦИЙИ МЕКТЕБАР

Гьейдар Алиеван тIварунихъ галай фондуни "Цийи Азербайджандиз цийи мектеб" программада фикирда кьунвайвал, Къуба райондин Амсар ва Жек хуьрера цийи мектебар эцигна кардик кутунва. Амсар хуьре эцигнавай мектеб 13 синификай ибарат я ва ина 240 аялди келзава. Мектеб герек тир вири аваданлухрив, гъакИни компьютердин кабинетдив таъминарнава. Гила аялри интернетдикайни менфят кьачуда. Жек хуьруьн цийи мектебдани кьулай шартлар яратмишнава.

Исятда Гуьлезе хуьре 200, Туьлер хуьре 100 аялди келдай мектебар эцигзава. Эцигунар алай йисан сентябрдалди кьилиз акъудда.

Шеки:ПЕШЕЯР ЧИРУН ПАТАЛ

Республикадин чехи районрикай тир Шекида эхиримжи йисара образованидин рекъай гзаф тедбирар кьилиз акъуднава. Са шумуд хуьре цийи мектебар эцигна кардик кутунва. Яргъал хуьрерин мектебра алава синифар арадал гъана, кьулай шартлар яратмишнава.

И йкьара Норвегиядин гуманитарвилин крар кьилиз акъудзавай карханади Шекида тимил мажбар кьачузвай кесиб хизанрин аялар патал пешеяр чирдай меркез эцигун кьарардиз кьачунва. Цийи проект 4 йисуз кьилиз акъудна кванзава. И карда кьецепатан кьил акъуддай ксариз чи республикадин талукъ карханайрини куьмек гуда. Вири кьулайвилер авайвиляй сифте яз ихтин меркез Шекида кардик кутазава.

Закъатала:КАРХАНАЯР КАРДИК КУТУНВА

Фадлай кIвалахзамачир "Закъатала-Чай" кархана ва Къазангуьл поселокидин чайдин фабрика цийи кьилелай кардик кутунва. Икван гагъди и фабрикайри 40 тондилай виниз чайдин пешер тадарак авунва. Сад лагъай карханади цIи вичин плантациярай 55 тон, Къазангуьлдин фабрикади лагъайтIа, 40 тон чайдин пешер тадарак авун кьарардиз кьачунва.

Алай вахтунда и рекъай мадни чехи агалкъунар кьазанмишдай кьулайвилер арадал атанва. Германиядин GTZ фирмадин куьмекдалди цийи технологиядикай менфят кьачузва.

ГАФАЛАГ

Алаша - усал балкIан
Алачарпан - жив кваз кьвадай марф
БацIу - гъвечи гам
БирбицI - кьалп чар ва я документ
Биргенд - жуьгенрин ялавад чранвай гьер
Будала - кимиди, акьулдиз кьериди
ГачIалар - недай хъчарин са жуьре
Давла - алщурарун патал темягъ ракурдай затI
Жалан - тIваларикай хранвай рак, вар
Зерхел - вацIукай хкатиз, адак какахъ хъийизвай хел
Ибей - балкIан финин, звер авунин са жуьре
КъанцIархъан - акьулсуз, вижесуз амалар акъатдай
Къепе - хипен хъицкьидикай авунвай, кIвалера ва ксудайла алуцIдай затI
КIамбуру - чехи кесек
Перж - алуцIна куьгъне хъанвай пек
Хъулаш - яцIу жендек авай дишегъли
Цудга - гзаф чапрас
Яргъеш - яргъи кас

ТАНЦУЮТ ВСЕ!

С 15-го сентября 2006 года в Баку начнет действовать экспериментальная школа танцев "Лезгинка". Занятия будут проводиться в детских, молодежных, взрослых и профессиональных группах.

Собеседование и набор желающих будут производиться с 1-го мая по 1-е июля нынешнего года.

Справки по тел.: 432-92-17

ОБЪЯВЛЕНИЯ

Для редакции требуется девушка со знаниями русского, азербайджанского и лезгинского языков, с навыками работы на компьютере.

Тел.: 432-92-17

Частной клинике требуются мед.работники, знающие азербайджанский и русский языки. Тел.: 447-85-55.

Фирме требуются работники.

Тел.: 447-19-29.

12 sot həyətyanı torpaq sahəsi, daimi suyu və 6 otağı olan şəxsi ev satılır. Ünvan: Qusar şəhəri, M.Vəliyev, 191.

Tel.: 5-50-88, 850-615-86-12. Elmar.

Утерян диплом (N ИЭ002366, регист. N 03938), выданный Институтом Управления и Бизнеса Дагестана на имя Алиева Хаяла Герай оглы. Считать недействительным.

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

"Samur" qəzetinin kollektivi Hilal Əskərova anası

Rəmziyənin

vəfatından kədərləndiyini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

САМУР

Главный редактор
Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.
e-mail: samur@nm.ru
http://www.samur.info

Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег.№ 78

Индекс: 5581
Тираж: 2200
Заказ: 2558

Тел: 432-92-17,
(050) 320-74-05

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"